

„О, Добруджански край“:

Историята на един химн – от рождението до забраната и реабилитацията му

Уважаеми читатели, днес по повод празника на гр. Добрич ще Ви разкажем за историята на песента „О, Добруджански край“ и ще Ви покажем интересни документи, съхранявани във Държавен архив – Варна.

В публикацията може да видите снимка на композитора – Александър Кръстев, снимка на пианото в дома на композитора Ал. Кръстев, на гърба на която е написано „Пианото в дома на Ал. Кръстев, на което композиторът е написал своите песни и химна си „Добруджански край“; пощенска картичка с текста на марша „Добруджански край“ отпечатана от Б. А. Абенцал;

Писмо с гриф: поверително от Окръжния управител Никола Мирски до директора на Мъжката гимназия - Варна, относно забраната на английският комендант на Варна да се изпълнява Добруджанския марш и др.

Ето какво пише в спомените си¹ авторът на музиката - композиторът Ал. Кръстев:

„Беше пролетта на 1915 г.² когато един варненски ежедневник съобщи за непосилния режим на откъснатия край от България – Южна Добруджа, отстоящ само на няколко километра от Варна. Това съобщение направи тягостно впечатление на всички среди в града. Имайки незаличими спомени за много мой ученички и ученици, останали под робство не по своя вина, у мен се роди идеята да напиша песен,³ отразяваща техните страдания и надежди за по-щастливи дни. Наскоро последва и второ съобщение със същото съдържание. Писах на моя добър приятел, Любомир Бобевски,⁴ в София едно обширно писмо, в което изложих всичко, каквото зная за страданията на нашите братя в съседния чисто български край и чувствата, който изпитвам към тях, с молба да ги изрази в 4-5 куплета стихотворна реч. Готов на молбата ми, той се отзова веднага. При едно настроение, при тия впечатления, в скоро време (в началото на месец април) мечтаната песен получи своя реален образ – епохалната патриотична песен, химн на добруджанците – „О, ДОБРУДЖАНСКИ КРАЙ“. Веднага я разписах и разучих с катедралния хор. В един благотворителен концерт, където бе поканен и тоя хор (към края на месец април) за пръв път бе изпълнена песента „О, Добруджански край“ със съпровод от оркестъра на флота, като пролог в програмата. Впечатлението бе неописуемо. Френетични бурни аплодисменти заляха залата на „Прошекъ“. Наложих се трикратно повторение и овации на компониста, а бежанците от Добруджа – плачеха.

В края на програмата, след балетния ансамбъл, публиката на крака извика още веднъж изпълнението на Добруджанската песен – така я назоваха. Наскоро я разучих с хора на музикалното дружество „Гусла“ и с учениците от Девическата гимназия, за да се подхване от всички в града и стане любима песен на целия град. Местното Добруджанско благотворително дружество я отпечата в 1000 екземпляра и разпрати по цялата страна... В такава форма е отпечатана за пияно от музикалния магазин на Б. С. Абенцал.⁵ Аранжирах я и за духова музика. В скоро време се свиреше

¹ „Историята на епохалната песен „О, Добруджански край““. Оригинал. Машинопис. Б.д., текстът на тези спомени на Ал. Кръстев е изпратен, за да бъде публикуван в юбилейния сборник за 50-годишнината на Варненската Девическа гимназия. ДА – Варна, ф. 99К, оп. 1, а.е. 190, л. 319-321.

² Става дума за 1914 г., вероятно печатна грешка.

³ Подчертаният текст и главните букви са маркирани от автора (Ал.Кр.).

⁴ Любомир Бобевски (1878-1960), български поет и писател, освен автор на текста на марша „О, Добруджански край“, написва и стихотворението „Героите на Дойран“, химна „Съюзници – разбойници“ и др. ЦДА, ф. 1284К, „Бобевски, Любомир Хаджиниколов (1878-1960)“, 4 оп., 2010 а.е. (1878-1981).

⁵ ДА – Варна, ф. 734К, оп. 1, а.е. 39, л. 2.

почти от всички военни музика, предизвиквайки възторжени аплодисменти. Лятно време, през курорта, в морската градина, след всеки друг номер от програмата на военните музика, публиката извикваше изсвирването на споменатия марш. Така тоя марш стана втори химн у нас, свързан със съдбата на добруджанци и напомним миналото на поробен и неразделен към от нашето мило отечество. ⁶

За голямата популярност на песента свидетелстват и спомените на Радка Стоянова, ученичка в последните класове на Девическата гимназия:

*„Тази песен, приспособена за всички инструменти стана много популярна. Не минаваше ден през лятото на 1915 г. без да не я свири военната музика в Морската градина и всички тържествуваха, и въодушевено ръкопляскаха. Добрички граждани казваха, че самите румънци, без да знаят съдържанието ѝ, са я свирали много често като марш“.*⁷

След пробива при Добро поле и подписването на Солунското примирие, България излиза от войната и в страната се настаняват окупационни войски. В края на 1918 г. корабите на Съглашението хвърлят котва във Варненския залив и стоварват хиляди войници от френската, английската и италианската армии. След една злополучна случка при посрещането на ген. Гей във Варна, английският комендант на града забранява изпълняването на песента „О, Добруджански край“. За това свидетелства записка в летописната книга на Държавната мъжка гимназия „Фердинад“ - Варна: „С писмо № 425 от 23 ян. 1919 г. окръжният управител съобщил, че английският командир забранил да се пее песента: „О, Добруджански край“.“⁸

Във ф. 99К, оп. 1, а.е 67, л.1 е запазено писмо с гриф „поверително“ от Окр. управител Н. К. Мирски до директора на Мъжката гимназия, в което буквално четем следното: „Съобщавам Ви Господинъ директоре, че по заповед на английският комендант тукъ, запрещава се пеенето на Добруджанския маршъ за сега (добавено ръкописно). Внушете на учениците си да го не паятъ. Провинените ще се наказватъ.“

През паметната 1940 г., когато България успява да осъществи връщането на Южна Добруджа, чрез подписването на Крайовската спогодба, песента става химн на събитията. Научавайки важната новина още на 8 септ. 1940 г. варненци окичват улиците на града с трибагреници. Пред катедралата се издига естрада приветстват се гражданите на града, отслужва се молебен. Лично Александър Кръстев дирижира марша „О, Добруджански край“ след което манифестацията тръгва към портала на морската градина. На 10 септ. 1940 г. във Варна пристига генерал Георги Попов, който е посрещнат на гарата с почетна рота от VIII^{-ми} Приморски пехотен полк, добруджански девойки и младежи в народни носии, организирани от добруджанските дружества и много жители на Варна. Вечерта се организира факелно шествие, което преминава покрай германското, италианското и руското консулства, като манифестацията завършва преда дома на композитора Ал. Кръстев.⁹

В спомените на Стефан Парашкевов, зет на Ал. Кръстев, четем:

„Незабравими за мен и съпругата ми бяха тържествата през 1940 г. по случай мирното уреждане на въпроса за връщане на Южна Добруджа на България.

За това ще кажа нещо:

⁶ „По следите на епохалната песен „О, Добруджански край“ при композитора А. Кръстев. Кога и как се е породила идеята за „О, Добруджански край““. Машинопис. [преди авг. 1940]. Приблизително същите спомени се съдържат в интервю на Ст. Парашкевов, взето от Ал. Кръстев за в. „Варненски новини“, бр. 7110 от 3 авг. 1940 г. ДА – Варна, ф. 734К, оп. 2, а.е. 2, л. 1-4.

⁷ ДА – Варна, ф. 1142, оп. 1, а.е. 35, л. 80.

⁸ ДА – Варна, ф. 90К, оп. 1, а.е. 10, л. 17 гр.

⁹ Статия „Варна, варненци и Южна Добруджа“, в сп. „Времена“, бр. 17/2019 г., стр. 143 и 144.

Септември бе. Дни на паметни събития! Помня като че бе вчера. Писькът на сирените и камбанен звън тържествено възвестиха новината: „Добруджа е вече свободна.“ Целият народ ликуваше! Една свидна мечта е осъществена. Изстрадалите добруджанци от румънската буржоазия си отдъхнаха.

Народът се тълпеше по улиците. Радостни сълзи, прегръдки и поздравления!

В центъра на радостта бе песента „О, Добруджански край“. Музика и радиото, особено от София, непрестанно гърмеха „О, Добруджански край“. Ликващото мнозинство подема спонтанно великата песен! Възторжено Ура, процепва въздуха и пак песента.... Като че, народът не намира по-силно средство от Добруджанската песен, която стана тъй популярна и най-любима. И сега с поправен текст тя е призната като химн на Добруджа.

Тогава покрай многото писма и телеграми до Ал. Кръстев имаше една много съдържателна (правителствена). Тя гласеше: „Това, което нашата дипломация не може да направи за толкова години, Вие г. Кръстев, постигнахте с вашата неповторима песен „О, Добруджански край“.“¹⁰

След 9 септ. 1944 г. текстът на „О, Добруджански край“ е обявен за националистически и шовинистичен. Произведенията на автора на текста Любомир Бобевски са включени в списъците на забранената литература. Подобно на „Мила родино“, в текста на песента са направени значителни промени.¹¹

Въпреки това, поради любовта на хората към нея, песента е реабилитирана и при отбелязване на годишнини от рождението или кончината на Ал. Кръстев, неминуемо се споменава и изпълнява.

Години след смъртта на композитора неговата ученичка Зора Младенова Ханс¹² пише:¹³

„Не само народни песни претвори и възвеличи Ал. Кръстев. Той ни остави и свои оригинални творби: „Обесването на Левски“, „Добруджански край“, „Венецът на Христа“.... да се премълчава това, не бива.¹⁴ Защото пълният портрет на композитора го изисква. и като се ровим из спомените си едва сега забелязваме, че през военната 1915 година ние почти забравихме да пеем „Съюзници - разбойници“, но често пеехме винаги изчерпателно „О, майко моя, родино мила!“ „О, Добруджански край ... храни надежда в нас!“ ... и „Върви народе възродени!“ ... Винаги изчерпателно, отначало докрай. Защо така, г-н учителю?...

Защото Ал. Кръстев не беше шовинист и е целял да ни направи патриотки и оптимистки. И ни направи такива. ... Неговият „О, Добруджански край!“ ни направи и учителки в освободената Южна Добруджа... Бяхме 75 питомки на композитора. Ал. Кръстев не беше шовинист и ние не станахме шовинистки. Той имаше кристална душевност на славянин и българин, на културен мъж и талантлив музикант. Само като такъв той избра и одухотвори любимите за варненци по онова време помпозни стихове на Любомир Бобевски: „... Орлите от възбог в простора ти широк и слънце

¹⁰ ДА – Варна, ф. 734К, оп. 1, а.е. 4, л. 7.

¹¹ ДА – Варна, ф. 734К, оп. 1, а.е. 39, л. 1, 3.; ДА – Варна, ф. 1142, оп. 1, а.е. 35, л. 80.

¹² Зора Младенова Ханс (1898-1985), възпитаничка на Варненската девическа гимназия, учителка по български език и литература, преподава есперанто, занимава се с преводаческа дейност, издава информационни бюлетени за провежданите в България международни есперантски конгреси. ДА – Варна, ф. 1390 „Младенова, Зора Ханс (1898-1985)“, 1 оп., 20 а.е. (1944-1985).

¹³ ДА – Варна, ф. 734К, оп. 2, а.е. 6, л. 3.

¹⁴ Тук Зора Ханс визира статията на Борис Янев „Пионер на българската песен“, публикувана във в. „Отечествен фронт“, бр. 10497 от 20 ян. 1979 г., по повод 100 години от рождението на композитора Ал. Кръстев, в която авторът не споменава марша „О, Добруджански край“. ДА – Варна, ф. 734К, оп. 2, а.е. 8, л. 3.

мощний Феб ни спомнят все за теб...“ и т.н. до „ще бъдеш кът на ти, тъй както и преди!“ И композиторът акцентира края: „Храни надежда в нас!“, а ние с френетична емоция пеехме тогава този патриотичен финал, който много ни допадаше по сърце. Величаво го изпълнявахме

Някои биографи избягват да споменават „О, Добруджански край“ Защо? Какво не им харесва в него? Величавата му музика ли, правдивите му думи ли? Днес Южна Добруджа е наша. Оправдани са и двамата – композиторът Александър Кръстев и поетът Любомир Бобевски. Така че – нека слагаме цветенца на техните гробове и да свеждаме глави пред техните портрети.“

През 1998 г. песента е обявена за официален химн на гр. Добрич.

През 2007 г. в центъра на гр. Каварна е издигнат паметник на марша „О, Добруджански край“, представляващ разтворена книга, с написан текста на песента и снимки на автора на текста Л. Бобевски и композитора Ал. Кръстев.

По темата работиха колегите Донка Николова – началник отдел Държавен архив – Варна и Гергана Георгиева – гл. експерт